Repertori Teatral Català

El ventríloc

Tragèdia en tres actes i tres quadres

de Joan Brossa

Edició a cura de John London

Institut del Teatre | Edicions

El ventríloc

Tragèdia en tres actes i tres quadres

de Joan Brossa

Edició a cura de John London

Repertori Teatral Català

Primera edició: juliol 2020

© del text de Joan Brossa, Fundació Joan Brossa, 2021

© de la curació: John London

© d'aquesta edició: Institut del Teatre, 2021

© de la imatge de coberta: Francesc Nel·lo i Ventosa.
MAE. Institut del Teatre. Esbós escenogràfic. Col·lecció Bartolí, 1940-1960 ca.

Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona

Direcció general: Magda Puyo

Plaça de Margarida Xirgu, s/n
08004 Barcelona

www.institutdelteatre.cat

Direcció de la col·lecció: Carles Batlle

Edició i correcció: Marta Borrás

Disseny de col·lecció i maquetació: Txeni Gil

Coordinació de la producció: Subdirecció d'Imatge Corporativa
i Promoció Institucional de la Diputació de Barcelona

Impressió: Departament de Reproducció Gràfica
de la Diputació de Barcelona

ISBN: 978-84-9803-946-7

Diputació Barcelona | Institut del Teatre

Institut del Teatre
Edicions

Contingut

7 Presentació general

8 Bibliografia bàsica

10 Pròleg

19 ***El ventríloc***
Tragèdia en tres actes i tres quadres

Presentació general

El ventríloc (1953) de Joan Brossa (Barcelona, 1919-1998) és, com indica el seu subtítol, una «tragèdia en tres actes i tres quadres», però la seva essència teatral i filosòfica va més enllà d'aquesta autodescripció.

Mitjançant diàlegs poètics i no sempre coherents, descobrim que els diners no fan la felicitat i que la imaginació té un paper considerable a la vida. La Rosa fuig del casament proposat per David a fi de viure amb el Roger, el Ventríloc. Tanmateix, aquests fets es revelen a poc a poc. Mentrestant, és més important apreciar la bellesa de les paraules i les situacions: els coloms de la Mare que evoquen els éssers humans, el Ninot del Ventríloc que enfronta el seu propietari i la llum expressada verbalment dins una foscor escènica. Com diu el Ventríloc vers el final de l'obra: «El viure és ple perquè en aquest moment és plena la seva acceptació.»

Bibliografia bàsica

Bordons, Glòria. *Introducció a la poesia de Joan Brossa*. Barcelona: Edicions 62, 1988 (Llibres a l'Abast; 235).

Bordons, Glòria. «La poesia escénica de Joan Brossa, un lugar donde las fronteras genéricas se diluyen». A: Méndez Llopis, Carles i Figueras Ferrer, Eva (eds.). *Lecturas liminales. Poesía desde el pensamiento visual*. Ciudad Juárez: Universidad Autónoma de Ciudad Juárez / Universitat de Barcelona, 2017, p. 121-135.

Bordons, Glòria; Costa, Lis; Figueras, Eva (eds.). *Joan Brossa. Els arbres varien segons el terreny*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2021.

Brossa, Joan. *Poesia escènica*. 22 vol. A cada volum hi ha un pròleg escrit per un especialista. Tarragona: Arola, 2012-2019.

Capdevila, Ester; Plasencia, Clara (eds.). *Poesia Brossa*, catàleg. Barcelona: MACBA Museu d'Art Contemporani de Barcelona, 2018.

Coca, Jordi. *Joan Brossa: oblidar i caminar*. Barcelona: Edicions de La Magrana, 1992 (L'Esparver: Llegir; 42).

Fàbregas, Xavier. «Introducció al teatre de Joan Brossa». A: Brossa, Joan. *Poesia escènica*. 6 vol. (1973-1983). Barcelona: Edicions 62, 1973, vol. 1, p. 5-52.

Gimferrer, Pere *et al. La revolta poètica de Joan Brossa*. Barcelona: KRTU / Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2003.

González García, Ainize. *Joan Brossa. Artes visuales*. Barcelona: Ixorai Llibres, 2015.

Guerrero, Manuel (ed.). *Joan Brossa o la revolta poètica*, catàleg. Barcelona: Fundació Joan Brossa / Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya / Fundació Joan Miró, 2001.

Kurek, Marcin. *Poesía rasa. La experiencia de lo cotidiano en la lírica de Joan Brossa*. Traducció de Justyna Nowicka i Amelia Serraller. Madrid: Visor Libros, 2016.

London, John. *Contextos de Joan Brossa: l'acció, la imatge i la paraula*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2010.

Marrugat, Jordi. *«El saltamartí» de Joan Brossa: les mil cares del poeta*. Tarragona: Arola Editors, 2009.

Meseguer, Lluís. «Llenguatge dramàtic i fraseologia (A propòsit del teatre de Joan Brossa)». A: Salvador, Vicent i Piquer, Adolf (eds.). *El discurs prefabricat: estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2000, p. 373-388. (Estudis Filològics; 4)

Permanyer, Lluís. *Brossa x Brossa: records*. Barcelona: La Campana, 1999.

Planas, Eduard. *La poesia escènica de Joan Brossa*. Barcelona: Associació d'Investigació i Experimentació Teatral, 2002. (El Pla de les Comèdies; 1)

Puig, Arnau. *Records d'una amistat estel·lar: Brossa: escamotejador i burleta*. Barcelona: Comanegra, 2019.

Viana, Amadeu. «Joan Brossa: idees verdes incolores dormen furiosament. El significat del teatre?». *Llengua & Literatura*, vol. 11 (2000), p. 139-197.

Trobareu bibliografies detallades a:
https://gloriabordons.pocio.cat/joan-brossa
https://www.fundaciojoanbrossa.cat/el-poeta
https://dialnet.unirioja.es/
[Consulta: 19 maig 2021]

Pròleg

Joan Brossa

Joan Brossa (1919-1998) és una de les figures més importants de l'avantguarda catalana del segle XX. L'autor va viure durant el franquisme (1939-1975) i així, doncs, la seva trajectòria artística es relaciona amb els esdeveniments principals de la cultura a Catalunya després de la derrota de la Segona República (1931-1936). D'origen modest, Brossa llegia a casa els llibres de la biblioteca familiar, formada per autors com Jacint Verdaguer (1845-1902), Miquel Costa i Llobera (1854-1922), Josep Maria de Sagarra (1894-1961), Joan Maragall (1860-1911) i Josep Carner (1884-1970). L'any 1938, durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), amb 19 anys, va lluitar per defensar la República. De fet, el seu primer text és la descripció d'una escaramussa al front de Lleida. També durant la guerra civil actua a diversos llocs com a mag, vestit de xinès, amb el nom de Wu.

Després de la victòria del general Franco, Brossa fa el servei militar a Salamanca i forma part d'un cercle d'amics catalans. La immediata postguerra és una època de repressió gairebé absoluta de la cultura catalana: les noves autoritats cremen moltes biblioteques de llibres catalans, prohibeixen la premsa i la ràdio en llengua catalana i castellanitzen els noms dels carrers.[1] Es permeten només unes manifestacions molt limitades o folklòriques d'acord amb el *nacionalcatolicisme* del règim franquista. Acabada la Segona Guerra Mundial, la situació canvia a poc a poc: el teatre comercial en català recomença el 1946 i apareixen més publicacions, però la censura continua.[2]

Als anys quaranta Brossa escriu poesia, particularment sota la influència del surrealisme: experimenta amb imatges de l'inconscient, sonets hermètics i odes de caràcter lliure. El 1947 funda amb uns

1 Josep Benet. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995 (Biblioteca Abat Oliba; 150).

2 Enric Gallén. *El teatre a la ciutat de Barcelona durant el règim franquista: (1939-1954)*. Barcelona: Edicions 62 / Institut del Teatre, 1985 (Monografies de Teatre; 19); Sharon G. Feldman i Francesc Foguet. *Els límits del silenci. La censura del teatre català durant el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016 (Textos i estudis de cultura catalana; 212); Maria Josepa Gallofré i Virgili. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991 (Biblioteca Abat Oliba; 99).

amics la revista *Algol* (de la qual es publicarà només un número) i, l'any següent, amb artistes com ara Joan Ponç (1927-1984) i Modest Cuixart (1925-2007), és coresponsable d'una altra revista, *Dau al Set*, on es publicaran diversos textos seus.

Brossa assenyala que, en aquest dècada, no és surrealista, sinó «neosurrealista»:

> Mentre que els surrealistes es capbussen en les tècniques d'introspecció, els neosurrealistes ja donen aquests mons per descoberts i n'aprofiten les troballes per enriquir l'instrumental poètic. [...] [El neosurrealisme] té un peu a l'abstracció i l'altre a la realitat.[3]

En conèixer el poeta brasiler João Cabral de Melo (1920-1999) aprofundeix aquest lligam amb la realitat. Segons Brossa, Cabral li fa «comprendre la possibilitat que hi havia d'evolució de les formes neosurrealistes aplicades cap a un sentit progressista-social».[4] D'aquesta noció sorgeix el poemari brossià *Em va fer Joan Brossa* (1951), on descripcions aparentment banals prenen una forma insòlita.

Mentre que Brossa continua escrivint obres de teatre (que ell anomena *poesia escènica*), poesia literària i poemes visuals als anys seixanta, a partir del 1970 —any de la publicació de *Poesia rasa* (una reunió de llibres escrits entre 1943 i 1959)— comença a editar obres amb certa freqüència. Brossa confessa la seva admiració per poetes com Stéphane Mallarmé (1842-1898), Joan Salvat-Papasseit (1894-1924) i J. V. Foix (1893-1987), i també per dramaturgs com Henrik Ibsen (1828-1906), Ignasi Iglésias (1871-1928), Àngel Guimerà (1845-1924) i Pedro Calderón de la Barca (1600-1681). D'altra banda, col·labora amb artistes com Joan Miró (1893-1983) i Antoni Tàpies (1923-2012).

L'obra polifacètica de Joan Brossa ha estat comparada amb molts moviments europeus: per exemple, el futurisme, el dadaisme, el surrealisme i l'art conceptual. Per Brossa, quasi tota la seva activitat creativa s'anomena poesia, però als anys vuitanta i noranta ell és més conegut com a artista —per la seva poesia visual, els seus poemes objecte i les seves instal·lacions— que com a poeta literari.

---

3 Jordi Coca. *Joan Brossa: oblidar i caminar*. Barcelona: Edicions de La Magrana, 1992, p. 25 (L'Esparver: Llegir; 42).

4 Coca, *Op. cit.*, p. 40.

La *poesia escènica* de Joan Brossa

El teatre no és la primera activitat literària a la qual es dedica Brossa. La seva contribució a aquest camp —que s'inicia el 1944— sorgeix, segons indica ell mateix, «com una necessitat interior de trobar una quarta dimensió al poema». I la quarta dimensió és «el moviment».[5] Dit altrament, en paraules de Brossa: «El poema és la poesia passiva; el teatre, la poesia activa».[6]

Els sis volums de *Poesia escènica* (que es publiquen entre 1973 i 1983) contenen més de 2.200 pàgines de textos i n'hi ha d'altres que s'han publicat després. Molts d'aquests textos encara no s'han estrenat. Quan Brossa abandona gairebé completament la producció escènica el 1966 és a causa de l'escassetat de muntatges realitzats i la seva decepció amb l'estil dels actors catalans. Els primers crítics de la seva obra tampoc van acollir-la positivament.[7]

De la *poesia escènica* impressiona no només la seva extensió, sinó també la seva varietat. Brossa classifica el seu teatre en gèneres. Algunes peces descriuen representacions que sovint són antiteatrals i que anticipen els *happenings* nord-americans: *Postteatre* es compon de 68 *accions espectacle* i, d'altra banda, les seves idees per subvertir el ballet es troben a *Normes de mascarada* i *Troupe*. Als anys seixanta escriu *Fregolisme o monòlegs de transformació* (peces per a un actor que representa múltiples personatges), i inverteix l'erotisme de l'espectacle popular a *Striptease i teatre irregular.* Les seves *Accions musicals* creen una definició nova d'allò que constitueix un concert (on se senten, per exemple, els músics que xerren durant les interrupcions d'un assaig).

El ventríloc pertany a aquelles obres no classificades amb les denominacions tot just esmentades i que podem anomenar, seguint la descripció de l'especialista Eduard Planas, «teatre literari» de

5 Coca. *Op. cit.*, p. 33, 50.

6 Frederic Roda. «14 preguntes a Joan Brossa». *Serra d'Or*, vol. 4, núm. 12 (desembre 1962), p. 54-55 (cita a la p. 54).

7 Sobre la recepció del teatre de Brossa durant els anys cinquanta i seixanta, *vegeu* Enric Gallén. «*Or i sal* (1961). Història d'una recepció». A: Bordons, Glòria; Costa, Lis; Figueras, Eva (eds.). *Joan Brossa. Els arbres varien segons el terreny*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2021, p. 201-224; John London. *Contextos de Joan Brossa: l'acció, la imatge i la paraula*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2010, p. 69-74, 80-81.

Brossa.[8] Es tracta de més de vuitanta obres —algunes, d'una o dues pàgines d'extensió; d'altres, de tres actes— que tendeixen a privilegiar els aspectes més literaris del text més que no pas l'acció. En general, aquestes obres tenen unes característiques que les diferencien del teatre d'altres dramaturgs:

- fins i tot si es divideixen en actes, són més curtes del que s'espera d'una obra teatral sencera; una obra en tres actes pot durar una hora;
- no solen narrar cap trama; o, si hi ha un argument, té poca intriga;
- si contenen actes, sovint no hi ha cap lligam obvi entre ells; cada acte pot tenir personatges diferents;
- hi ha poca acció escènica: els personatges tendeixen a definir-se mitjançant allò que diuen, no allò que fan;
- el diàleg, però, no és lògic, ni coherent, ja que no segueix una línia constant de pensament, i conté frases incongruents i al·lusions misterioses;
- el llenguatge no sempre ens comunica una realitat fàcilment recognoscible.

Brossa insisteix que el diàleg d'aquestes obres és molt important i que quan es munta el seu teatre, «cal donar-lo d'una manera molt simple».[9] Afirma que «el xoc s'ha de produir amb el diàleg, amb la veu dels personatges».[10] Algunes de les obres del teatre literari —com, per exemple, *Sord-mut* (1947), *Or i sal* (1959), *Cavall al fons* (1962) i *Calç i rajoles* (1963)— han gaudit de certa fama. En aquest sentit, s'ha comparat el teatre literari de Brossa amb el teatre de l'absurd de Samuel Beckett (1906-1989) i Eugène Ionesco (1909-1994), però és una etiqueta que l'autor català rebutja clarament.[11]

---

8 Eduard Planas. *La poesia escènica de Joan Brossa*, Barcelona: Associació d'Investigació i Experimentació Teatral, 2002, p. 299-357 (El Pla de les Comèdies; 1).

9 Coca. *Op. cit.*, p. 56.

10 «Sota el signe de Capricorn» (1980). A: Joan Brossa. *Prosa completa i textos esparsos*. Ed. de Glòria Bordons, Barcelona: RBA Libros, 2013, p. 453-456 (cita a la p. 453) (Les Ales Esteses; 338).

11 *Vegeu* London. *Op. cit.*, p. 79, 92 (nota 55).

El ventríloc

Quan Brossa escriu *El ventríloc*, el març de 1953, ja s'han muntat set obres seves, tot i que es tracta de peces curtes —la majoria de dos fulls d'extensió o menys— i de posades en escena molt modestes per a un cercle restringit de públic. De fet, de cap muntatge no se'n van fer més de tres funcions, i la primera estrena pública és de l'any 1951.[12] Atès el context, en aquell moment les possibilitats d'un teatre català d'avantguarda són gairebé inexistents.

Malgrat la seva manca de contacte amb el teatre professional, Brossa desenvolupa una estètica personal d'una manera prou conscient. Són essencials en aquest sentit la influència de Cabral de Melo i unes idees que Brossa exposa el 1954 a Julio Coll, crític teatral de *Destino* i l'únic en aquella època que es va fer ressò de la seva obra a la premsa. Brossa hi descriu les seves primeres obres teatrals: eren antinaturalistes, «un género de teatro-teatro» on els personatges «se movían dentro de una especie de nebulosa cósmica encerrados en un pequeño mundo, intenso aunque pequeño, y más allá de toda semejanza con la realidad». A més, fa referència a «la fuerza de expresión de su diálogo como vehículo de poesía», però fa una autocrítica d'aquesta etapa de la seva activitat dramatúrgica, puix que els seus personatges «desaparecían sumergidos dentro de la corriente verbal autónoma». Brossa explica que ara, en canvi, busca «una más justa relación entre los factores teatrales, humanos y poéticos».[13]

La veritat és que a les obres de Brossa escrites als anys quaranta —com *La mare màscara* i *Les plomes encolades*— el llenguatge sembla un joc formal en boca dels personatges o —a l'obra *El cop desert*— una exploració del món del somni. Per tant, cal considerar *El ventríloc* més proper a la segona etapa de creació teatral, iniciada per l'autocrítica de l'autor, tot i que l'obra té ressonàncies estilístiques de la primera etapa.

Al Fons Joan Brossa del Museu d'Art Contemporani de Barcelona es troben fragments del que sembla una novel·la, probablement dels anys quaranta, on hi ha dos personatges de nom Rosa i Roger. Tornen

12 Eduard Planas. «Les representacions de la poesia escènica de Joan Brossa entre el 1947 i el 1959». *Caplletra*, núm. 14 (1993), p. 87-101 (sobretot p. 91-95).

13 Julio Coll. «De cámara y de minorías». *Destino*, núm. 906 (18 de desembre de 1954), p. 40-41.

a aparèxer, amb una identitat una mica diferent, al final del text titulat «El jardí de Batafra o el molí de carnaval» (del 1949).[14] És possible que Brossa hagi aprofitat aquest projecte per a certs elements d'*El ventríloc*, però la composició d'una obra teatral ha imposat la disciplina de diàlegs, situacions concretes i l'organització escènica mitjançant la divisió en actes. No obstant això, l'estructura és més aviat implícita. S'estableixen uns fets al primer acte: el David vol casar-se amb la Rosa, però ella encara estima el Roger. Tanmateix, el nom del Roger s'esmenta només quatre vegades en aquest acte i l'única indicació de la seva nova feina al circ és quan el David descriu com «ell surt amb els seus ninots a la pista». Si no ens hem fixat en aquests detalls, el segon acte —un diàleg entre un ventríloc (aquí sense nom) i el seu ninot— sembla lluny de la història i de l'ambient del primer: potser la professió del Ventríloc hauria de donar-nos un indici, però només quan es parla del treball «a cal notari» i de la dona que vindrà (o no) ens deixa entreveure que el Ventríloc és el Roger. Aquesta interpretació es confirma al tercer acte quan sentim el seu nom durant els primers moments mentre xerra amb la Rosa. I la unió del Roger (el Ventríloc) i la Rosa consisteix en contemplacions i records, sense cap evocació oberta dels actes anteriors. L'obra ens ofereix moments d'unes vides, no una història detalladament connectada.

Hi ha altres lligams —lèxics i conceptuals— entre els actes que són més subtils. Quan la Rosa parla de la llum amb el David anticipa l'homenatge a la llum al final de la peça. La frase del Ninot al segon acte —«La lluna sura sempre»— serà un record quan sentim el Ventríloc, a l'últim acte, que parla de «la llum de la lluna». El simbolisme dels coloms al primer acte pot representar la Rosa —com intueix la seva Mare—, l'amor, el materialisme o la inutilitat del simbolisme, ja que els Ajudants del Mosso se'ls emporten al final de l'acte. De la mateixa manera, el Ninot podria representar una altra faceta de la ment del Ventríloc, però al final del segon acte ocupa el seu paper acostumat (davant el públic) i no reapareix després. Al tercer acte, no hi ha més personatges ni animals: només la Rosa i el Roger, finalment

14 *Vegeu* Joan Brossa. [Un text en prosa, i.e. una novel·la]. 1946. 96 fulls. Col·lecció MACBA, Centre d'Estudis i Documentació, Fons Joan Brossa, Dipòsit Fundació Joan Brossa. A.JBR.00709. [Manuscrit d'un relat per a una narració breu o una novel·la.] Se'n va publicar una part després a: Joan Brossa. *Els entra-i-surts del poeta* (1973). A: *Els entra-i-surts del poeta: Roda de llibres (1969-1975)*, 7 vol., Barcelona: Alta Fulla, 1983-1989, vol. 4 (1986), p. 217-222. Per a «El jardí de Batafra o el molí de carnaval», *vegeu* Brossa. *Prosa completa i textos esparsos*, p. 144-155.

«*en plena senectut*». A més a més, els discursos de l'últim acte sobre «els ulls brillants» de la Rosa i «la llum més bonica que hagi brillat mai» contradiuen els valors del David, que ha dit de la seva agulla de la corbata: «brilla més el meu brillant». En canvi, «l'agulla a l'abric» que el Roger regala a la Rosa és més aviat un objecte sentimental.

Per consegüent, són l'amor, l'aventura i la naturalesa els elements que triomfen, més que l'«*haiga* magnífic» dels cosins del David. Fins i tot aquest admet que el Roger s'ho passava malament com a passant de notari, però ara «treballa de gust». El materialisme no pot controlar les persones. Roger s'assembla al Noi d'una obra posterior de Brossa, *Viatges Barcarola* (1964), que és un poeta que rebutja el luxe. Qualsevol imposició contra la dignitat humana sembla injusta; com diu la Rosa al David en una frase que devia tenir fortes connotacions polítiques durant el franquisme: «Tota autoritat és deficient i em deixa d'inspirar respecte». (La tensió entre personatge i món és evident a les obres brossianes dels anys cinquanta.)[15] Apartar-se d'aquesta autoritat és un procés alhora físic i mental. La Rosa diu al David: «tu estàs privat del pensament que a mi em dóna grandesa». Va a trobar el Ventríloc, però llur vida junts depèn també d'una llibertat que s'expressa mitjançant la imaginació: els records que evoquen la Rosa i el Roger o la manera metafòrica de veure la realitat («Les cases semblen caixes enormes plenes de forats», com diu ella).

En un altre lloc Brossa escriu: «La pobresa més degradant és la falta d'imaginació».[16] De fet, la imaginació fa la vida suportable, interessant i potser misteriosa. Així es pot interpretar el segon acte, ja que és el Ventríloc qui manipula i fa parlar el Ninot. En aquest context cal recordar un altre comentari del poeta: «La ventrilòquia havia activat velles creences en forma d'una segona veu que va prendre el caire d'endevinació».[17] Brossa utilitza aquesta idea d'una manera més oberta en *El gran Fracaroli* (1944-1964) on el personatge epònim representa tres escenes de ventrilòquia. A la primera, hi apareix amb un ninot; a la segona, el maniquí és una dona morta i a la tercera el

15 *Vegeu* el pròleg de Jordi Marrugat a Joan Brossa. *Poesia escènica V: ser al món l'any 1953*. Tarragona: Arola, 2013, p. 7-20 (Textos a Part: Teatre contemporani; 118).

16 «La pobresa més degradant» (1995). A: Brossa. *Prosa completa i textos esparsos*, p. 730.

17 «La segona veu» (1994). A: Brossa. *Prosa completa i textos esparsos*, p. 722-723 (cita a la p. 723). La ventrilòquia pot ser una mena d'oracle. Com que imita la veu, constitueix un repte per a l'autoritat. *Vegeu* Steven CONNOR. *Dumbstruck: A Cultural History of Ventriloquism*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

talent de Fracaroli consisteix a imitar una «veu» dins un bosc espès. Tanmateix, la Veu desafia Fracaroli —com el Ninot del Roger— i li explica que la manera de maniobrar les marionetes és ben coneguda. Podem concloure que la imaginació ens evoca una vida oculta, però també ens ajuda a interpretar-la i representar-la. L'art de la ventriloquia és una branca de l'il·lusionisme» explica Brossa en un altre lloc. [18] «El qui vulgui pot ser ventríloc», diu un poema del 1950.[19]

De la imaginació sorgeix la dialèctica íntima amb un mateix i també l'humor: «Se m'ha dormit un peu», repeteix el Ninot, però el seu peu no ha estat mai viu. I de la imaginació neix l'estètica del diàleg: no només de les imatges i els intercanvis poètics de l'últim acte, sinó també de l'estil general on intervenen (auto-)interrupcions, frases fetes i canvis abruptes de tema. El públic sovint perd el fil del discurs, però els personatges no semblen desorientats. Com assenyala Amadeu Viana, de vegades les frases «ens semblen metàfores […] perquè no tenim indicis de rellevància directa amb els enunciats precedents i següents».[20] Considereu, per exemple «Quan el gat hi és, els coloms volen» (de la Mare) o «Fruita amb peixos!» (del David). A més a més, moltes vegades les frases fetes són invencions o reminiscències de fórmules conegudes. La frase de la Mare és una mena de resposta a «Quan el gat no hi és, les rates ballen».[21] Altres exemples de clixés nous però familiars són les frases del Ninot: «El desig és un cavall molt boig»; «Com els núvols, morim i caiem en gotes damunt la terra».

Quina filosofia s'amaga dins aquesta bellesa lingüística, sense coherència òbvia? Xavier Fàbregas considera l'obra la història d'un fracàs: «Bastir-se una torre de vori, com els protagonistes d'*El ventríloc*, no resulta més eficaç: condemnats a la inanició, la contemplació de Babilònia que pertot els envolta mena la Rosa i el Ventríloc a una impotència que els anihila.»[22] Però allò que

18 «Presentació màgica» (1983). A: Brossa. *Prosa completa i textos esparsos*, p. 508.

19 «Passeig». A: Joan Brossa. *Poesia rasa*. 2 vol. Barcelona: Edicions 62, 1990-1991, vol. 1 (1990), p. 44 (Els llibres de l'Escorpí: Poesia/Sèrie Gran; 3).

20 Amadeu Viana. «Joan Brossa: idees verdes incolores dormen furiosament. El significat del teatre?». *Llengua & Literatura*, vol. 11 (2000), p. 139-197 (cita a la p. 185).

21 Sebastià Farnés. *Paremiologia catalana comparada*. Ed. de Jaume Vidal Alcover, Magí Sunyer i Josep Lluís Savall, 8 vol. Barcelona: Columna Edicions, 1992-1999, vol. 4 (1995), p. 726.

22 Xavier Fàbregas. «Introducció al teatre de Joan Brossa». A: Joan Brossa. *Poesia escènica*, 6 vol. Barcelona: Edicions 62, 1973-1983, vol. 1 (1973), p. 5-52 (cita a la p. 21).

destaca del diàleg és més aviat la independència i l'optimisme dels personatges. Al primer acte la Rosa declara al David: «Nosaltres mateixos som a l'origen de totes les coses». «L'home és l'única prova de l'home» diu el Ventríloc al segon acte, i les seves definicions al tercer acte celebren una noció que hi està relacionada: «Quanta força en la nostra petitesa!». Hi ha un element que va més enllà de l'amor: «Els objectius tenen un lloc secundari. El cas és fer, és fer!» (afirma el Ventríloc). El Ninot ja li havia dit: «El que compta és fer».

Què és «fer», doncs, en aquest context? «No sabem mai amb qui enraonem», diu el Ventríloc al primer quadre del tercer acte, però ell contesta a la pregunta minuts abans de morir: «La vida és comunicativa». «Fer», per tant, és comunicar aquest fet i el poder de la imaginació als altres. Quan cau l'últim teló de l'obra, aquest acte de comunicació s'ha realitzat entre els personatges i entre ells i nosaltres, el públic.

John London
Maig de 2019, revisat el maig de 2021

El ventríloc

Tragèdia en tres actes i tres quadres

Fitxa de lectura

Autor

JOAN BROSSA (1919-1998)

Títol

El ventríloc: tragèdia en tres actes i tres quadres

Edicions

BROSSA, Joan. *Poesia escènica*. 6 vol. Barcelona: Edicions 62, 1973-1983, vol. 1 (1973), p. 337-363.

BROSSA, Joan. *Poesia escènica VII: La societat i el camí personal*. Edició de Glòria Bordons i John London. Tarragona: Arola, 2014, p. 49-87 (edició de John London). (Textos a Part: Teatre contemporani; 136)

Versions inèdites

S'han localitzat quatre versions mecanografiades d'*El ventríloc*. Les hem anomenat Ms A, Ms B, Ms C i Ms D. Hi ha diverses correccions escrites a mà a Ms A, Ms B i Ms C.

Ms A: BROSSA, Joan. *El ventríloc: tragèdia en tres actes i tres quadres*, 1953. 63 fulls. Col·lecció MACBA, Centre d'Estudis i Documentació, Fons Joan Brossa, Dipòsit Ajuntament de Barcelona. A.JBR.00541. Mecanoscrit amb correccions autògrafes; sense paginar i sense foliar.

Ms B: BROSSA, Joan. *El ventríloc: tragèdia en 3 actes i tres quadres*, 1953. 69 fulls [i.e. 68 fulls]. Barcelona: Institut del Teatre. Mecanoscrit 4106-N. (C. MEC. 18 - 272). S'indica que es tracta de la «versió definitiva» i hi apareixen les correccions de l'autor mateix i del corrector Bartomeu Bardagí. Falta l'últim full de l'obra.

Ms C: BROSSA, Joan. *Le ventriloque: tragédie en trois actes et trois tableaux*, 1957. 50 fulls [i.e. 48 fulls]. Traducció francesa de «L. S.». Col·lecció MACBA, Centre d'Estudis i Documentació, Fons Joan Brossa, Dipòsit Fundació Joan Brossa. A.JBR.00758.003. Mecanoscrit amb correccions autògrafes; versió preliminar de la traducció al francès d'*El ventríloc*. El traductor probablement és Lluís Serrallach.

Ms D: Brossa, Joan. *Le ventriloque: tragédie en trois actes et trois tableaux*, [1957?]. 48 fulls. Traducció francesa de «L. S.». Col·lecció MACBA, Centre d'Estudis i Documentació, Fons Joan Brossa, Dipòsit Fundació Joan Brossa. A.JBR.00758.005. Mecanoscrit. Versió darrera, però no controlada, de la traducció al francès d'*El ventríloc*. El traductor probablement és Lluís Serrallach.

Les versions franceses es basen en general en el Ms A. La primera edició de l'obra catalana segueix gairebé tots els detalls del Ms B. Tanmateix, hi ha unes discrepàncies que hem indicat a la nostra edició del text.

Nombre de personatges

5/6 homes i 2 dones.

Estrena

Encara no s'ha estrenat.

Gènere

El subtítol indica que és una tragèdia, però hi ha elements còmics i surrealistes.

Temàtica

L'amor, el circ, la vida quotidiana i la imaginació.

Espais

Habitació, cortina blava, bosc, menjador en un pis petit i cortina negra.

Sinopsi

A l'inici del primer acte la Mare de la Rosa parla amb el David dels coloms que ella cria. Tanmateix, el tema més important de la seva conversa és el Roger, que ha deixat la Rosa. Des que entra sentim que hi ha una tensió entre ella i el David; quan els dos parlen a soles es revela que el David voldria casar-se amb ella, però que ella encara està enamorada del Roger, que se n'ha anat a treballar al circ. La Mare voldria convèncer la seva filla de les qualitats del David, però, just després de la sortida del David, entren el Mosso i dos Ajudants per agafar les gàbies dels coloms per a les tirades.

El segon acte es compon d'un diàleg, no sempre coherent, entre el Ventríloc i el seu Ninot, que es diu Josep i que demostra un

sentit sorprenent d'independència i d'humor. D'entre les frases poètiques que descriuen la seva relació i les seves aspiracions sorgeixen l'ànsia del Ventríloc —«La solitud ja no em dóna forces»— i el fet que està esperant «a ella». Al final de l'acte el Ventríloc s'aixeca i saluda el públic.

Sembla que «ella» hagi arribat, ja que els tres quadres del tercer acte ens mostren tres diàlegs amorosos entre la Rosa i el Roger (el Ventríloc). Al primer (al bosc), xerren sobre la ciutat i la seva «abundància d'edificacions». Al segon (al menjador d'un pis), parlen del bosc. L'últim, dins la «foscor completa», és una mena de meditació sobre la llum, a la qual fa un homenatge. En encendre's els llums de l'escenari, es revelen la Rosa i el Ventríloc ja vells, abraçats i morts. «Grans lluminàries» acaben l'obra.

El ventríloc

Tragèdia en tres actes i tres quadres

NOTA

Hem indicat a les notes algunes explicacions i variants que ens ajuden a entendre l'obra, el seu estil i la seva evolució. També s'indiquen possibles errades de la versió publicada l'any 1973. Ms A, Ms B, Ms C i Ms D es refereixen a versions anteriors de l'obra descrites a la Fitxa de Lectura. Quan es parla a les notes d'«una lletra que no és la de Brossa» és molt probable que sigui la de Bartomeu Bardagí, el corrector lingüístic d'Edicions 62 per a la publicació del 1973.

Agraeixo l'ajut inestimable de Glòria Bordons, Marta Borrás, Pere Galceran-Uyà, Llorenç Mas i Bancells, Héctor Mellinas, Andreu Rossinyol i Pere Santandreu.

Edició a cura de John London

PERSONATGES[1]

El Ventríloc
Rosa
La Mare
David
Mosso
Dos Ajudants

1 Es veu que l'ordre de la presentació no correspon a l'ordre d'aparició a l'escenari ni a l'ordre alfabètic. Com es pot observar en el diàleg, alguns d'aquests personatges tenen noms: la Mare es diu Senyora Sirguna, el Mosso es diu Francesc i el Ventríloc es diu Roger. En moltes obres de la seva *poesia escènica* Brossa anomena els seus personatges d'una forma genèrica a la llista inicial —són personatges-funció— però els identifica amb noms dins l'obra.

ACTE PRIMER

Habitació.

MARE[2] (*per l'esquerra amb* DAVID, *que resta*[3] *a l'entrada*): I rendeixen molt si van ben alimentats. Els animals, cal no abandonar-los mai del tot. Ve-t'ho aquí.[4]

DAVID: Ja.

MARE: És molt distret d'augmentar el nombre de castes, que ja són moltes. Què?

DAVID: Ho té instal·lat en molt bones condicions, senyora Sirguna. I a gran escala.

MARE: Què? L'objecte principal dels coloms que has vist a l'últim colomar de sota…

DAVID: Quin plomatge més fi els cobreix els peus![5]

MARE: Per què et deia això? Ah! L'objecte principal, dic, és de vèncer en els concursos únicament. Tots els qui criem coloms tenim cura d'aquestes varietats amb molta paciència. Així és Déu.

DAVID: Oi? Els animals no són tan simplement[6] animals en el to més natural. Em sembla que no.

MARE: L'instint de tornar al colomar, per exemple, els dura tota la vida. D'ençà que neixen, per sempre.

DAVID: És un secret, sí.

MARE: Entra i seu.

DAVID: No. Gràcies. Més m'estimo estar dret.

MARE: Així estàs. Doncs com vulguis.

DAVID (*avança algunes passes*): M'esperaré si la Rosa no ha anat més que a correus.

---

2 «La mare» es converteix en «Mare» per indicar la persona que parla, com després veurem que «El ventríloc» esdevé «Ventríloc».

3 Ms A: es queda

4 Ms A: I rendeixen molt si se'ls alimenta. Els animals no s'han d'abandonar mai del tot. Heus aquí.

5 Ms A: Quin fi plomatge els cobreix les potes.

6 Ms A: senzillament

MARE: Espera't fins que la sentis enraonar.[7]

DAVID: Jo no em rendiré pas.

MARE: Seu, David.

DAVID: Gràcies, més m'estimo estar dret.

MARE: Jo sempre tinc fred. T'has engreixat molt. Què tal pels balnearis?

DAVID: Tot molt bé; tant com vulgui.[8]

MARE: Tot rient, tu sempre hi toques.[9]

DAVID: He agafat calor aquí dins.

MARE: Mals temps. La lluita amb la mort.

DAVID: Ja.

MARE (*assenyalant la taula*): Aquí hi ha el teu barret.

DAVID: Pesadesa: tal com li deia, les coses no poden quedar així.

MARE: Bé ho saps. Pregunta-t'ho tu mateix. No voldria pas que ella prengués el seu nom.

DAVID: És tard? Ho creu?

MARE: Encara no, encara no.

DAVID: Sens dubte que ho deu haver pensat bé.

MARE: Ja és hora de dir-li-ho, em sembla.

DAVID: Sí.

MARE: Ah! És aquesta la meva filla?

DAVID: En Roger va allunyar-se mirant a l'entorn. Oh, sí! Jo li vaig aconsellar que marxés tot sol. Que així ella es pogués apartar d'ell i, en ser fora, ell, d'ella. ¿Comença a oblidar-lo?[10] Què és? Ha canviat? Ho entén?[11] Què n'opina vostè?

7 Ms A: parlar.

8 Ms A: Sortint amb la meva. Tot molt bé.

9 Ms A: Rient tu. Sempre dones a la tecla.

10 Segons Ms B (p. 6), hem corregit la versió publicada (p. 340) que no inclou el primer signe d'interrogació.

11 Hem corregit la versió publicada (p. 340) que és: ¿Ho entén?

MARE: El cert és que no va pas bé.

DAVID: No?

MARE: Res no l'entendreix.

DAVID: Continuaré[12] confiant.

MARE: Jo, què vols que hi faci? (*Se sent un cop de porta.*) Ha estat el vent.

ROSA (*per la dreta*): Avui, dilluns.

MARE: Ningú no diu «amén» des de la porta?

ROSA: Sóc jo, mare.

DAVID: Feliç arribada.

MARE: No dius res a en David?

ROSA: Et dono records per als teus pares.

DAVID: Rosa, tots els costats de la vida haurien de ser representats…

ROSA (*aixeca els ulls*): No et precipitis, neu.

DAVID (*amb intenció*): Amples els uns, magres els altres.

ROSA (*s'asseu*): Una hora, dues hores, tres hores.

DAVID: T'observo mentre baixes.

MARE: En David va fer molt per nosaltres d'ençà de la guerra.[13]

ROSA (*a la* MARE): Digues: per què feia cinc minuts que no ho mencionaves?

MARE: No te'n desfacis! Calla de seguida, et dic!

DAVID: Encara fas de modista de barrets? ¿Has deixat la carrera? Caram!

MARE: No sents què et pregunta?

DAVID (*a* ROSA): Qui de tu i jo morirà primer?

MARE (*forçant un somriure*): Jo seré la primera d'anar-me'n, em sembla.

12 Ms A: Seguiré

13 Ms A: En David va fer molt per nosaltres, quan amb la guerra varem [*sic*] quedar en una situació bastant difícil.

ROSA: A on vas? Darrera la cortina esparracada?

MARE: Mala sort! Ah! Tu també. Ofendre. Perquè jo vull. Maleït siga si…

ROSA: Continua.[14] En David posarà el peu damunt allò que escupis.

DAVID: Actuo i actuaré, Rosa.

MARE: Formidable teló, creu-me. Has de ser tirà intolerable. No hi ha cap més manera, com pots veure. És per això que has de moure la mà. Tot ara. Tu ho anheles. Emporta't aquesta. No has d'admetre competència. Et diré el que és.[15] Aquesta acabarà malament si algú no s'ocupa de…

ROSA: Mare!

MARE: Valdria més que et posessis a netejar les olles. Sí, suposo. (*A* DAVID:) Et conec les qualitats. Només cal[16] comparar els exemples. Ell no ho fa. Aquest és ell, un fresc. Oh, hi haurà ximples també que el miraran bocabadats! Ah! No tens prou llum en aquesta habitació. Doblega amb la mà les plomes boniques. Ah! S'esgota el meu goig. Guarda-la de mal.[17] Quan el gat hi és, els coloms volen. Serà una lliçó per a ell en tot el que li resta de vida. Tu tens més drets damunt d'ella, no et sembla? ¿Tant com has fet per nosaltres, Senyor!, i no reclames res? (ROSA *es tapa la cara amb les mans*.) Tant has fet per ella! Toca-li les mans. És cega: les llàgrimes la'n faran. No pensa en res. No t'ha de girar el cap aquesta si vol quedar bé amb la seva consciència. Tot el que ha sabut fer aquell brètol és perdre el càrrec amb què es guanyava la vida i anar errant d'un lloc a l'altre. Aquests ganduls es creuen que fan una proesa. (*A part, a* DAVID:) La noia és al teu costat. N'estic segura, de bon tros. N'hi ha prou de construir un colomar elevat, tenir-lo

14 Ms A: Segueix.

15 Ms A: Vaig a dir-te el que és.

16 Ms A: s'ha de

17 Ms A: Lliura-la de mal.

net i tirar-hi de tant en tant llavor de gira-sol: els coloms són mansois i fecunds. (*Li dóna uns cops a l'esquena i surt per l'esquerra.*)

DAVID: Al cotxe he vingut pensant en tu. Quina necessitat hi ha de secrets? Aquesta és la veritat. I ara més que mai. Segueix el meu consell. No et retardis més. Un dia seràs vella. Em deixes que guiï el cotxe, eh, Rosa? (*Ella el mira.*) Quina cara tan trista! No ignoro el teu perill.

ROSA: Faig tot el possible per expressar-me.

DAVID: La teva cara somnolenta.[18] Pot ser. Fas cara de son. Aixeca't i passeja en silenci. Què esperaves aquí? Havia d'acabar en això. Arribar aquest final.

ROSA: Et juro que no et vull fer sofrir.[19] M'agradaves perquè eres amic seu quan us vaig conèixer alhora.[20]

DAVID: Amb seguretat que, si segueixo els teus ulls, admiro roses. Paraula. Em mi mateix, en els altres…

ROSA: Sí?

DAVID: …en tot el món. Jo i jo. Ho faig per la meva felicitat.[21] I la teva. Espera una mica.

ROSA: Què més desitges, ara?

DAVID: La il·lusió del casament. Quan i on vulguis. Miraré[22] de donar-te una nova vida.

ROSA: Ben perduda està. No. No hi ha cap excusa vàlida.

DAVID: Doncs sí[23] que són lleugeres les nostres lligadures!

---

18 S'ha corregit la versió publicada (p. 342) que és: Somnolenta la teva cara somnolenta. Sembla una errata, si considerem els dos manuscrits catalans. Ms A: Somnolenta la cara teva. Ms B (p. 11): ~~Somnolenta~~ la teva cara somnolenta.

19 Ms A: no vull fer-te sofrir.

20 Ms A: al mateix temps.

21 Al Ms A llegim després d'aquesta frase i abans de la propera: Jo.

22 Aquesta paraula és escrita al Ms B (p. 12), amb una lletra que no és la de Brossa, damunt: Tractaré.

23 S'ha corregit la versió publicada (p. 342) que és: Doncs si

ROSA: És de doldre![24] Tanca la finestra, que aquest aire m'ofèn. N'estic segura, de tot.

DAVID: Saps?, els meus cosins s'han comprat un *haiga*[25] magnífic.

ROSA (*un curt silenci*): Tu ets qui el vas impulsar a fer allò. I no és pura invenció meva.

DAVID (*d'esquena*): Jo dic: no sóc com ell.

ROSA: Per què? Per orgull? És per això? Vull dir[26] el teu.

DAVID: Ell ha d'edificar de nou la seva vida. Ara deu ser modesta la seva retribució.

ROSA: Això sí que ho reconec.

DAVID: No tinc idea de què vol fer. És ben estrany, o el que tu vulguis.

ROSA: I això també: tu l'has impulsat cap al circ.[27] No hi ha necessitat de repetir-ho. Va escoltar el consell de marxar tot sol. Tu ho has fet.

DAVID: També. No, noia. Ell va venir a la meva taula. Va parlar-me de tu i em va dir que se n'anava. Tenia la vida en contra. Ara treballa de gust.[28] Ell surt amb els seus ninots a la pista. Quan feia de passant de notari els minuts li semblaven segles.

ROSA: Calla. No, continua; encara m'hi lligues més.[29]

DAVID: L'amor d'ell no era gran cosa. Ell se n'ha anat. Qui era el culpable? Arrangeu aquesta qüestió entre vosaltres.

ROSA: Ho desitjo[30] apassionadament.

24 Ms A: Llàstima.

25 El vulgarisme castellà significa un cotxe gran i elegant.

26 Ms A: He dit

27 Ms A: circ emigrant.

28 Ms A: disfruta.

29 Ms A: m'hi uneixes més.

30 Ms A: Ho he desitjat

DAVID: Però brilla més el meu brillant. Veus? (*Li mostra l'agulla de la corbata.*)

ROSA: Ara no sembles tu també un altre?

DAVID: La caritat ben entesa és assumpte de coll dur. La doctrina. El fi justifica…

ROSA: Calla. No restauris ruïnes antigues. És lleig de fer això. Una ruïna nova. Què? No mereix cap alabança. Jo tampoc no tinc fe en una vida celestial.[31] No hi ha res; però crec que el sentit de responsabilitat no és pas un mot inútil.

DAVID: Ca! Fruita amb peixos! No hi ha qui pugui obligar.

ROSA: Nosaltres mateixos som a l'origen de totes les coses. No ha arribat el capvespre. Ho sé. Amb tu no aconseguiria mai la felicitat, veus? Reflexiona.

DAVID: No hi ha vida futura. Res no domina la consciència.

ROSA: Quins records de dia de pluja deixa la teva paraula en aquesta habitació!

DAVID: Què tens, noia? Acabaràs per fer perdre el cap i els nervis als qui guarden l'ordre. En Roger, allà, a l'aire lliure. Com s'hi ha atrevit? Potser per variar. Ho ha provat i ho ha adoptat, deliberadament, perquè el deixessis, penso ara.

ROSA: No li puc negar aquest dret.

DAVID: L'estimes fins en aquest punt?[32]

ROSA: Desitjo de trobar-lo. Em cal tenir-lo al meu costat. Això és el que desitjo: el casament que havia estat concertat. I la meva amistat amb tu no em lliga. (*S'aixeca.*)

DAVID: Simules que desitges molt.

ROSA: Escolta: tu i jo tenim la mateixa independència. Tal com som la tenim. Escolta: abocàvem les nostres orelles: cap mirada clara, ningú no parlava

31 Ms A: vida futura.

32 Ms A: fins aquest extrem?

francament. Hem vist podrir-se a l'estiu les mateixes coses. O cessar esgotades. Sentim. Però tu estàs privat del pensament que a mi em dóna grandesa. Va més enllà de les propostes. ¿Has pensat que la teva independència es cobreix de ridícul? Com anteriorment. Sí, sí.

DAVID: Qui t'ha dit això?

ROSA: No és cap secret.

DAVID: Tota tu tremoles.

ROSA: ¿Que potser dubtes de si demà sortirà novament el sol?

DAVID: He descobert la felicitat? M'ho pregunto.

ROSA: Tu dorms, quan algú ja comença a estar despert.

DAVID: No et canses?

ROSA: David: la llum és la mateixa en tu que en mi. La tenim. Això. Fulgura en un i està enfosquida en l'altre. Som així.

DAVID: Et puc fer unes preguntes?

ROSA: Pots.

DAVID: Quina frase evoques de tot el que t'acabo de dir?

ROSA (*pensa uns moments*): «Arrangeu aquesta qüestió entre vosaltres». I també: «Fruita amb peixos».

DAVID: Què hi ha al primer calaix de la taula?

ROSA: Paper de carta, un llapis i una goma d'esborrar.

DAVID: Què medites darrerament?

ROSA: Els quilòmetres que deu haver recorregut en Roger amb el circ durant aquestes hores. També medito sovint sobre els incalculables bilions de trilions d'estrelles.

DAVID: I quina prefereixes?

ROSA: Sírius.

DAVID: Què et proporciona més consol?

ROSA: L'aigua de la pluja, quan pica monòtonament als vidres.

DAVID: Quin cartell públic divulgaries?

ROSA: «500 metros sobre el nivel del mar».[33] I el d'un pot de carn que diu: «Marca registrada».

DAVID: En quines estrelles et vas fixar la nit d'ahir?

ROSA: L'Óssa Major, el Dragó, la Lira…

DAVID: Quins sentiments t'afectaven?

ROSA: Pensar que el lloc més suau és aquí, en aquesta petita terra immensa.[34]

DAVID: I l'enveja?

ROSA: No, pau i oblit envaïen el meu ésser.

DAVID: Digues: què et fa recordar el soroll d'unes passes?

ROSA: Una dolça i llunyana harmonia.

DAVID: I quines conclusions lògiques?

ROSA: Multitud de tristos pensaments m'obsessiona.

DAVID: Per què?

ROSA: Doncs…

DAVID: Per què t'interromps?[35]

ROSA: Perquè ens trobem entre l'aigua i el foc.

DAVID: Com? Vejam.

ROSA: Sí. La felicitat dels uns és bastida damunt la desgràcia dels altres.

DAVID: Continua amb això.

ROSA: No podem negar l'horror d'aquesta situació. La dignitat humana és trepitjada i, ben mirades les coses, resulta difícil de classificar les accions amb el nom de bones i dolentes. Tota autoritat és deficient i em deixa d'inspirar respecte.

33 Ms A: «500 metres sobre el nivell del mar».

34 L'adjectiu «immensa» no apareix al Ms A.

35 Ms A: t'interrompeixes?

DAVID: Bah, que s'hi exposi un altre, a les baionetes i a les bales! A més, hi ha infinitat de mitjans perquè els desgraciats es mantinguin tranquils en la desgràcia.

ROSA: Ets com una xinxa! Per exemple, aquell gat, aquest matí, amb un ocell entre les urpes. La sang no ha estat xuclada, deixa-la, home!

DAVID (*somriu*): Aquest prec no emociona les xinxes.

ROSA: És que tu…

DAVID: Prou. No repeteixis el prec. Ja sé. En Roger, pel que ha fet, és un brètol, dic jo. No costa res.

ROSA: No et repensis per judicar i buscar sortida.

DAVID: T'hauria de caure la cara de vergonya. El primer dia de ball, quan ens vam trobar tots tres plegats, ja vas escollir-lo, a ell.

ROSA: Ah, que surtin els sentiments amagats!

DAVID: Infeliç!

ROSA: Tots ho som, d'infeliços. Tanmateix el lloc em fa pensar això. Grans pedres. Carrerons. Maons apilats, pedres. Me n'aniré. No tornaré mai més. No podreu fer res en contra si és que hi vaig. Som fets l'un per a l'altre. Jo no m'aturo.

DAVID: L'aigua profunda i el foc ardent.

ROSA: Amb fermesa. Continua xuclant sang. Algun dia es posarà a nevar.

DAVID: Sóc un pallasso, jo?

ROSA: De debò que ets tu?

DAVID: Què vols amagar?

ROSA: Qui estimo era i és ell.

DAVID: Vés, arriba amb la passió tan lluny com et sigui possible! Passa per damunt de la pell blanca.

ROSA: No t'escolto.

DAVID: Què hi tens, al cervell?

ROSA: Que tot resti com està.

DAVID: Tinc l'esquena fosca.

ROSA: Llegiré llibres en el carro del circ.

DAVID: No el puc veure.

ROSA: Tens la visera abaixada?

DAVID: Ja te'n penediràs quan te n'adonis,[36] al límit, per exemple.

ROSA: T'aferres massa a allò que anomenem els nostres deutes. Ho veig amb claredat.

DAVID: El diner sempre és diner. Et previnc.

ROSA: Aquest és el teu gran llenguatge: mugir com les vaques.

DAVID: A la pràctica acumularàs tota mena d'inconvenients.

ROSA: Però aquí la meva veu et fa callar.

DAVID: El diner, no el pengen. Resol-te.

ROSA: Ja tens mans de vell.

DAVID: Trucareu captaires a la porta del meu estatge.

ROSA: No hi veus més enllà del nas.

DAVID: A mi, tot em surt bé. Això és el que serà.

ROSA: Oh flors! Tu no estens mai els braços.

DAVID: Per a mi, les roques són del tot fantàstiques.

ROSA: Faig un gest de repugnància. Deixa'm estar.

DAVID (*agafant el barret d'una revolada*): Bé, en aquest cas… (*Surt per la dreta.*)

MARE (*entrant, rabiüda*): Oh! No! No! No, no! Cap a on? No m'ho expliquis. No ho vull escoltar! Rosa! Vine! Tu no. Però espera't. Negre! Ah, temptació! Ai! Deixa'm! Horrible! Rrrff! Ai! (*Sona el timbre.* ROSA *se'n va per la dreta.*)

MOSSO (*per la dreta, després d'una pausa*): Déu vos guard, senyora Sirguna.

MARE: Vós, Francesc?

MOSSO: Venim pels coloms. (*Entren els dos* AJUDANTS.)

AJUDANT PRIMER: Tardes.

36 Ms A: te n'arrepentiràs quan te'n donis compte,

AJUDANT SEGON: Tardes.

MARE: Passeu. Vosaltres mateixos. (*Els* AJUDANTS *surten per l'esquerra. Durant el diàleg que segueix fan viatges emportant-se'n gàbies amb coloms.*) No pensava que us enviessin tan aviat…

MOSSO: La junta va decidir de començar les tirades dintre la primera quinzena. Un dia d'aquests. Ja han tornat els estiuejants. Ho hem de fer novament.

MARE: Sort que tenia preparades les gàbies.

MOSSO: Quants en té? Torno a emportar-me'n com sempre, oi?

MARE: Els de la llista. Veuràs, les cries no han estat gaire bones enguany.

MOSSO: Mals temps.

MARE: Els coloms també hi entren.

MOSSO: El mateix preu encara? Puja una bona suma.

MARE: Proveu una mica més. És lògic que així no rendeixin tant. Es moren. Altres els substitueixen i es moren també.

MOSSO: El corrent ho porta. Faré el senyal a l'oficina. Demà potser. El camp nou, aviat l'inauguraran. Gairebé segur. Diumenge hi va haver la benedicció del terreny i la col·locació de la primera pedra. Aviat hi celebraran les tirades. Me n'adono.[37]

MARE: Sí?

MOSSO: Programes extraordinaris. Ho faran. Prepari les cries, senyora Sirguna. Ja han acabat de muntar el xalet de fusta. (*Els* AJUDANTS *han fet el darrer viatge i s'esperen immòbils a la dreta.*) Bé, no la vull entretenir més. Fins a la darrera bocada. Espolsem-nos les mans de molles. (*Surten tots seguits de la* MARE*, que poc després reapareix i travessa mentre cau el…*)

TELÓ

37 Ms A: Me'n dono compte.

ACTE SEGON

Cortina blava. El VENTRÍLOC *(de frac en aquest acte) assegut amb el* NINOT *a la falda.*[38]

NINOT (*després d'una pausa*): Silenciós em suportes.[39]

VENTRÍLOC: Sí.

NINOT (*una altra pausa*)[40]: Això és tot el que m'has d'explicar?

VENTRÍLOC: Avui no puc pensar. Està dit.

NINOT: Ja ho entenc! Te n'has oblidat, com hi ha món!

VENTRÍLOC: La teva cara no sé què em recorda.

NINOT: Tothom escolta.

VENTRÍLOC: Sí: uns amb interès, altres amb interès aparent.

NINOT: Qui deia que no és una, la dona que hi ha a la lluna?

VENTRÍLOC: Ocupa't d'altres coses. Per exemple, de besar les pàgines del llibre d'aritmètica.

NINOT: Vatua!… El tretze és el número de la mort, oi? Se m'ha adormit un peu.

VENTRÍLOC: Qui t'ensenya això?

NINOT: Avui m'he agenollat una vegada.

VENTRÍLOC: Bo! T'ha caigut alguna cosa?

NINOT: Com diu?

---

38 Puix que el Ninot no apareix a la llista de personatges a l'inici de l'obra, se suposa que s'ha de fer un truc per donar la impressió d'un acte de ventriloquia o que l'actor que interpreta el paper del Ventríloc ha de ser un mestre d'aquesta art. Segons el sistema que hem observat a la nota 1, també aquest personatge es diu «Ninot», però després descobrim que el seu nom és Josep.

39 Durant aquest acte el Ninot no serà consistent: tractarà al Ventríloc de tu, de vós i, a vegades, de vostè.

40 S'ha corregit la versió publicada (p. 348) que és: «¿Això».

VENTRÍLOC: A quina carta jugaves?

NINOT: Això. Les meves devocions aquest matí, escolà.

VENTRÍLOC: Poc deus valer amb el cap baix, saps?
Et conec bé.

NINOT: Ai! Se m'ha adormit un peu. Aquella positura.

VENTRÍLOC: Bé, ara ets aquí. No cal dir-ho. Bon soroll.
Mira, posa't la gorra dreta.

NINOT: Dos ganxos enganxen més que un ganxo.

VENTRÍLOC: Dóna la volta. No et mosseguis els dits.

NINOT: Quantes ungles entre tots!

VENTRÍLOC: Demana! Que el foc arribi a ser paraula.

NINOT: Jo mateix giro les meves pròpies casaques.

VENTRÍLOC: Oi? Parla. Vejam.

NINOT: Quan vaig a casa el sastre em posen una cinta mètrica a la pell…

VENTRÍLOC: Poesia. Sigues ben educat.

NINOT: Però digui: ¿és veritat que els alls que planten en lluna vella són més rodons?

VENTRÍLOC: Sí. (*Movent la mà amb intenció.*) I la llenya tallada en lluna nova espetega sola.

NINOT (*gratant-se el cap*): I avui hi ha lluna nova?

VENTRÍLOC: Ja és molt a prop de mitjanit.

NINOT: Diuen que les poblacions immediates són plenes de forasters.

VENTRÍLOC: Ja et daré jo…

NINOT: Si rebia una trepitjada es queixaria, oi?

VENTRÍLOC: Eh? Com?

NINOT: La lluna sura sempre.[41]

VENTRÍLOC: No et tapis la boca amb les mans per alterar el so de la veu.

41 Ms A: La lluna sura pel cim de l'aigua.

NINOT: Ara m'agradaria de caminar sota una caputxa de llana.

VENTRÍLOC: Quina gent vaga pel món!…

NINOT: Vós[42] i jo formem un cercle ben lligat. El xofer porta el cotxe i el cotxe porta el xofer.

VENTRÍLOC: I, en efecte, és així.

NINOT: Per carnaval vaig veure com una dona, que sempre semblava una perfecta planxadora, es treia la careta i portava un gran mostatxo.[43]

VENTRÍLOC: Quina farsa més estranya!

NINOT (*cantant*): A setze, a setze, a setze, el vi. El pobre Carnestoltes s'acaba de morir.[44] Sí, sí.

VENTRÍLOC: Si et burles de certes coses no demostres de tenir seny. Deixem-ho córrer. De debò.

NINOT: Doncs jo estic content de riure-me'n.

VENTRÍLOC: Tu sí que sortiries content de qualsevol estable.

NINOT: Tornarem a rodar món, mestre?

VENTRÍLOC: Vés a saber.

NINOT: Posarem arrels a Babilònia?[45]

VENTRÍLOC: No em negaràs que et porti de la brida, ara.

NINOT: No sents com xiula la set de pau? Són morts. (*Es gira cap a ell.*) Ja són ben morts els records? És plaer o dolor?

VENTRÍLOC: Visc sense mal. No siguis malvat.

---

42 Ms A: Vostè

43 Brossa va protestar, al poema «Bàquic», contra l'amputació del carnaval: «L'ordre de suprimir les festes de / carnaval va sortir el 3 de febrer / de 1937, i encara continua vigent.» *Vegeu* Joan Brossa. *El saltamartí* (1963). A: *Poemes de seny i cabell: triada de llibres (1957-1963)*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1977, p. 655 (Cinc d'Oros; 7).

44 Es tracta, probablement, d'una referència al ninot de palla vestit amb roba que s'acostumava a penjar pels balcons i a les places públiques durant el carnaval i a cremar l'últim dia.

45 La famosa ciutat de l'antiguitat també apareix al tercer acte, esmentada per la Rosa, però no se sap a quina època de l'urbs de Mesopotàmia es refereix. Es tracta, potser, d'una mena de metàfora per a un lloc d'exili o de luxe decadent.

NINOT: Hem d'inclinar-nos cap a un camí més bo. Vinga! Digues.

VENTRÍLOC: Sí, un nord ple de projectes.

NINOT: Com més correm, més hem de córrer. Grans establiments. Tenir-ne molts.

VENTRÍLOC: El cert, però, és que el món està capgirat.

NINOT: Com hi ha món! A vostè, com que ve d'un lloc de més amunt, li sap greu de parlar amb mi.

VENTRÍLOC: Per ventura ho creus?

NINOT: En canvi, a mi, que vinc d'un lloc de més avall, m'agrada trobar gent com vós. Sí, sóc jo.

VENTRÍLOC: Cal obrar i cal pensar.

NINOT: No ho faci diferent de la majoria.

VENTRÍLOC: Obrar bé i pensar bé.

NINOT: Anima't, que la vida s'ho mereix! La pols que un trepitja!…

VENTRÍLOC: Escolta, Josep.

NINOT: Què vols? Per què m'has de felicitar?

VENTRÍLOC: Et vull preguntar una cosa.

NINOT: Vaja! Què passa?

VENTRÍLOC: Llastimós de dir. Penso si la nostra bondat i la nostra noblesa no són imaginàries. Tot m'ho espero.

NINOT: Bah! El que compta és fer. I, si et desplau la cosa feta, comença'n una altra. Se t'ofereix res més? Que et vagi bé.

VENTRÍLOC: El món està capgirat, però…

NINOT: Au! Som-hi. Ja ho havies dit abans.

VENTRÍLOC: ...jo estimo la virtut que els altres abandonen. L'han perduda.

NINOT: Sí, cadascú mira les coses segons el seu temperament.

VENTRÍLOC: Vull superar el meu estat inquiet, posar fi a aquest desavantatge.

NINOT: Sí, cadascú mira les coses segons el seu temperament.

VENTRÍLOC: La lliçó que trec en tots els rengles és que no puc estar satisfet i, partint d'aquesta insatisfacció, vull arribar a conclusions especialment interessants i enormement mereixedores de ser enormement interessants.

NINOT: Sí, cadascú mira les coses segons el seu temperament.

VENTRÍLOC: ¿Ser feliços ens satisfà les millors aspiracions?[46] Ho creus o què? Sí o no?

NINOT: Calma. Tots els extrems són viciosos.

VENTRÍLOC: No hi ha contradicció entre la vida i els meus afanys.[47] He escollit el moment just. Sí; conscient o inconscient, tothom obeeix aquest misteri. (*Resta amb els ulls fixos.*)

NINOT: No. El desig és un cavall molt boig. Tinc el peu adormit.

VENTRÍLOC: Obeir aquest misteri. Prou m'interessa d'interrogar-lo. Però abans hi ha coses interessantíssimes. Abans del misteri hi ha la vida.

NINOT: Sí; el món encara no és un munt de ruïnes.

VENTRÍLOC: L'home és l'única prova de l'home.

NINOT: En un bon embolic et fiques! Això et perjudicarà. No ho treguis a la llum pública: se te'n fotran.

VENTRÍLOC: No donis més voltes a la pedra, agafa una copa i beu. Ara cap boira no s'interposa entre el món i jo. La voluntat fixa l'objectiu. La solitud ja no em dóna forces.

NINOT: Vatua! ¿Voleu dir que en el fons de tot no descobriu que també sou un egoista?

46 Ms A: Ésser feliços és al millor a què podem aspirar?

47 Ms A: les meves aspiracions.

Responeu-me:[48] quin és el camí? L'ase en refot si en sortireu. Hi ha fruita dalt de tot.

VENTRÍLOC: A què treu nas?[49] Tinc desig de superar el meu estat inquiet. Això ja és un objectiu, oi? Fet.

NINOT: Defensar una cosa és l'única manera de prendre'n consciència.

VENTRÍLOC: Percebo les relacions entre les coses i els éssers. La solitud ja no em dóna forces. Tot indica que, ben mirades les coses, no em commourà cap altre suggeriment. Al piano, ja s'hi veu la música.

NINOT: Hi ha qui diu que som germans.

VENTRÍLOC: Fica't el tros de pa a la butxaca. A tot arreu hi ha gent pobra.

NINOT: Així ho juren lleis antigues. Tot és escrit. On va?

VENTRÍLOC: Tractem de sortir-ne. Busquem-hi una sortida.

NINOT: Dic que podrien ser els diners.

VENTRÍLOC: Enmig de les brases el cercle s'enrogeix.

NINOT: Com et cargoles escala amunt…

VENTRÍLOC: Jo no canvio; ets tu que t'has de depurar.

NINOT: Tot té, oh mestre, un costat de nit i un costat de dia.

VENTRÍLOC: Temps perdut. Et faig lloc, vine.

NINOT: A la claror no en sé, de fer el xerraire.

VENTRÍLOC: Ja entenc. Sota terra furguen les arrels.

NINOT: Dintre cèrcols de ferro, de foc i d'aigua.

VENTRÍLOC: Desconfia de la llum de la lluna. Calla.

NINOT: Ja callo. Fa un fred que pela.[50]

---

48 Ms A: Vols dir que en el fons de tot no es descobreix també que ets un egoïsta? Respongui'm:

49 Aquestes paraules («treu nas?») són escrites al Ms B (p. 38), amb una lletra que no és la de Brossa, damunt de «ve?».

50 Aquesta paraula és escrita al Ms B (p. 40), amb una lletra que no és la de Brossa, damunt de «gela».

VENTRÍLOC: Foc i foc sempre!

NINOT: Deixa que les figures parlin.

VENTRÍLOC: Per l'estació que som, les nits són ben càlides.

NINOT: No facis un pas enrera.[51] Jo aniria un pas més endavant.

VENTRÍLOC: Calla, et dic. Vull ser millor home que ventríloc. Això em fa bé.

NINOT: Vós sou[52] molt propens a emocionar-vos.[53]

VENTRÍLOC: No sóc fred de cor ni insensible. Aquest és el camí.

NINOT: Recorda quan treballava a cal notari? Se'n[54] recorda?

VENTRÍLOC: M'ofegava. El sostre s'abaixava. Les parets s'estrenyien. Deixem-ho tot. Cap rastre. Sigui el que sigui. Rodejat sempre de parets, digués el que digués.

NINOT: Hem seguit un bon camí, oi?

VENTRÍLOC: Altres meravelles poden crear els homes.

NINOT: No tiris més carbó. Quin gran foc intern!

VENTRÍLOC: Entra bé, eh?, el carbó.

NINOT: Sí, els fogainers[55] palegen amb moviments rítmics. Me'n guardin els déus! Jo me'n vaig. Que et vagi bé! (*Fa acció d'anar-se'n.*)

VENTRÍLOC (*aturant-lo*): Ah, trapella! Porta les mans. I doncs?[56]

---

51 Ms A: un pas més.

52 Ms A: Vostè és

53 Ms A: Acabat en -se.

54 S'ha corregit la versió publicada (p. 352) que és: «¿Se'n».

55 Ms A: fogoners

56 Aquesta paraula és escrita al Ms B (p. 41), amb una lletra que no és la de Brossa, damunt de «com no?».

NINOT: A què treu nas?[57] I què faig?

VENTRÍLOC: El carbó, cal amuntegar-lo a terra. Aquí altra vegada. Tot en tot.

NINOT: Uf!

VENTRÍLOC: Quin caos confús si mires les coses a través del dolor de les multituds! Reflexionem sobre la violència. Què t'ensenya això?

NINOT: Ah, quantes pluges d'hivern ens esperen fora el teatre![58] ¿No has vist mai amb quin goig la mainada martiritza els ocells[59] en ple matí?

VENTRÍLOC: Sí; com més entremaliat el titellaire, més llampant el putxinel·li.

NINOT: Ja us entenc.[60]

VENTRÍLOC: T'ho asseguro. Però tenen molt mala vista. Cap d'ells no em pot humiliar. M'entristeix de veure'ls els ulls.

NINOT: ¿Em permeteu[61] que obri amb tota llibertat, mestre?

VENTRÍLOC: Un desafiament entre nosaltres? Ja el tens. Allibera't tu mateix.

NINOT: L'esperes, a ella. (*Es gira cap a ell.*) Ja ho clisso.

VENTRÍLOC: Et penses que no vindrà? Ja veuràs com vindrà.

NINOT (*burleta*): Quin espetec de coloraines! Quina tempestat de mel!

VENTRÍLOC: Com geperudeja la teva esquena, et dic també.

57 Aquestes paraules («treu nas?») són escrites al Ms B (p. 41), amb una lletra que no és la de Brossa, damunt de «vé?» [*sic*].

58 S'ha corregit la versió publicada (p. 353) que és: «a fora el teatre!». Aquesta frase sembla una errata involuntària, ja que la versió que editem aquí és la que apareix al Ms B (p. 42).

59 Ms A: amb quin goig martiritzen als ocells les criatures

60 Ms A: t'entenc.

61 Ms A: permet

NINOT: Ai! Digui: què ho fa que vostè sempre és el que ha més peixos?[62]

VENTRÍLOC: Mira el combat terrible de les onades contra les roques. Després del temporal, les roques tornen a sortir a flor d'aigua més netes i lluents.

NINOT: Les basses d'aigua verda són corprenedores al capvespre.

VENTRÍLOC: Prou meditacions d'aquestes. Ho sents?

NINOT: De vegades, d'estúpids, ho hem de ser encara que no vulguem.

VENTRÍLOC: T'hauràs d'arribar fins al mirall i tornar-te a pintar la cara.

NINOT: Vatua!… Com: fins al mirall? Ja estic cuit! I embrutar-me-la força, que així riuran més, oi? Ai! Qui sap si demà potser viuré tot sol, ben alta la mirada i clavant la vista arreu amb altivesa. Tornem-nos a pintar, que no ha estat res.

VENTRÍLOC: Que potser et faig nosa?

NINOT: Com els núvols, morim i caiem en gotes damunt la terra.

VENTRÍLOC: ¿Has vist mai una primavera sense passar per la tardor i l'hivern?

NINOT: El meu poblet és humil, de casetes blanques i encisadores.

VENTRÍLOC: Mira, virolat pellingot!

NINOT: És una bona pega! Tots hem de néixer per morir.

VENTRÍLOC: Sí, i tu t'has de morir diàriament per arribar al cor del públic.

NINOT: La nit. Quina nit aquesta! Confús. Ai! Estic perdut pel bosc, estic…

VENTRÍLOC (*s'aixeca i saluda el públic*): Bon dia!

TELÓ

62 El «vostè» que apareix a la versió editada sembla incoherent, ja que després el text continua «el que heu» (p. 353), no «el que ha», i el tracte en la darrera versió és sobretot de «tu» o de «vós». És possible que el «vostè» hagi quedat de versions anteriors de l'obra.

ACTE TERCER

QUADRE PRIMER[63]

Bosc en plena muntanya. ROSA *i el* VENTRÍLOC *romanen abraçats al mig dels arbres.*

ROSA (*després d'una llarga pausa*): Tu.

VENTRÍLOC: No tinguis por, Rosa.

ROSA: Tu només.

VENTRÍLOC: Tens les mans fredes.

ROSA: Doncs no en tinc, de fred. Deu ser la humitat de les herbes.

VENTRÍLOC: Aquests moments cristal·litzen la nostra vida.

ROSA: Rosa.

VENTRÍLOC: Roger.

ROSA: Jo.

VENTRÍLOC: Has trobat l'agulla a l'abric? La hi he posada jo mateix. Crec que és de pedres fines i pertany a un avantpassat. Aquest era un altre. Què mires enllà per damunt meu? No, no em disgusta.

ROSA (*amb dolcesa*): Els estels es queden parats sense contestar.

VENTRÍLOC: Ara és teva, sents? Regalar-te-la ha estat per a mi un ritu.

ROSA: És una flor més suau i bonica que les originals.

VENTRÍLOC: Rosa… (*Es besen llargament.*)

ROSA: Mira, les fulles que cauen no es barregen amb la brutícia del carrer.

VENTRÍLOC: Sé que de vegades hi penses.

63 Hem mantingut aquesta frase en lloc de posar-hi «I» ja que, en altres obres, Brossa va utilitzar la paraula *escena* per identificar les diverses seccions dins el mateix acte.

Rosa (*li tapa la boca amb una mà, ell la hi besa*): Para de cridar.

Ventríloc: Comença a caure el fullam.

Rosa: Cap al tard m'enyoro.

Ventríloc (*somrient*): Sóc la teva muller?

Rosa (*igual*): Sóc el teu marit?

Ventríloc: T'agafo pel braç.

Rosa: Em mires.

Ventríloc: És teva aquesta altra mà?

Rosa: Estem sols.

Ventríloc: Res.

Rosa (*assenyala*): Mira l'aigua del llac que voregem!

Ventríloc (*sense dirigir-se a ella*): Omplir un got d'aigua a l'aigüera. Cloc, cloc, cloc.

Rosa: Jo sí que no tinc un marit triat pels pares.

Ventríloc: No ens podem triar la vida? Per què no?

Rosa: Ja has cobrat?[64]

Ventríloc: No.

Rosa: Quin aspecte monumental té la ciutat! Tota la població d'una capital. Aquest propietari, aquell altre… Paviments. Munts de maons. Els suburbis, les edificacions.

Ventríloc: Quin cúmul de sotracs no proporciona una passejada per la grandiosa ciutat!

Rosa: Cases, fileres de cases.

Ventríloc: Quina abundància d'edificacions!

Rosa: Sí, seria infantil deixar de reconèixer la seva existència. Les construccions envaeixen la ciutat. Jo no ho sé pas.

64 Aquesta pregunta és escrita al Ms B (p. 49), amb una lletra que no sembla la de Brossa, damunt de «T'han donat els diners?».

VENTRÍLOC: Nuclis d'edificacions encabides als indrets. La monumentalitat de la plaça prové dels edificis. Ens asseiem a la terrassa d'un cafè.

ROSA: Les cases semblen caixes enormes plenes de forats. És aclaparador, i de quina manera! Quantes de negacions!

VENTRÍLOC: No existeixen les negacions, Rosa, tot és afirmatiu.

ROSA: En entrar a l'habitació,[65] avanço a les palpentes.

VENTRÍLOC: Obre la finestra.

ROSA: Aquestes parets altes ens tapen el sol.

VENTRÍLOC: Aquests pisos tenen finestres i balcons. Per amunt que estiguin.

ROSA: Babilònia. Aquestes rengleres uniformes de cases em priven de veure la blavor immensa del cel. Qui s'acosta m'espanta.

VENTRÍLOC: Però l'odi no és més que una ficció que ens fem nosaltres.

ROSA: Vaig errant per aquests carrers brillants. Edificis d'enormes proporcions tanmateix.

VENTRÍLOC (*animós*): I els jardins? I els parcs?

ROSA: Em sento com obligada a un altre espai.

VENTRÍLOC: No sé per on començar. Què és interessant? Quins moments valen la pena?

ROSA: No m'havia preocupat mai de guiar-me dins la meva pròpia ciutat.

VENTRÍLOC: Terra natal. ¿Recordes quan vam arribar enmig de la riuada de viatgers? «Apa, avança», et deia.

ROSA: Sí; després d'haver vist aquell rengle d'autoòmnibus, jo no sabia pas on anar a parar amb les maletes. És molt desagradable aquesta contrarietat aquí. Gent a la cantonada del carrer. Com portem les maletes?

65 Ms A: a la nostra habitació,

VENTRÍLOC: De seguida et vaig evitar aquells moments d'angúnia. Cal tenir serenitat. Vejam. No coneixia ningú. Quedar-nos. Calma.

ROSA: Mentrestant vam arribar a casa, al terme.

VENTRÍLOC: Me'n vaig sentir grat. Estàvem cansats.

ROSA: Vam reposar.

VENTRÍLOC: Tantes botigues! Tants vehicles! Entrar i sortir.

ROSA: No siguis pessimista. I les flors?

VENTRÍLOC: Si fa bon dia, algun carrer encara fa goig.

ROSA: Oh, sí!

VENTRÍLOC: No sabem mai amb qui enraonem.[66]

ROSA: Els terrats i la vista del port fan molt bonic, paraula.

VENTRÍLOC: Ho veig. És bonic, oi?

ROSA: El primer terme del carrer on vivim queda molt bé. Sàpigue-ho.

VENTRÍLOC: Bé; no exagerem. De monument cap no és envejable. Això no.

ROSA: Trencant pel carrer de la dreta, avall, la plaça imposa. És el millor de molt.

VENTRÍLOC: Les escultures sembla que amenacin.

ROSA: Tots semblen bona gent, com són.

VENTRÍLOC: Sempre m'escarneixes en pujar l'escala.

ROSA: De debò? I què més?

VENTRÍLOC: No juguis amb l'anell. Què em vols? Venir amb tu.

ROSA: Tot era fer preguntes. Què em vas dir aquell matí?

VENTRÍLOC (*abraçant-la*): Ningú ja no em pot prendre res. Tot ho he donat.

66 Ms A: Mai no se sap amb qui estàs enraonant.

ROSA: Jo també; ja que ho he donat tot, ningú no em pot prendre res.

VENTRÍLOC: Sí. Teu per sempre.

ROSA: Sí. Teva per sempre. Et necessito.

VENTRÍLOC: Tot el país. Les flors no ens deixen veure el desert.

ROSA: Dóna una mirada als edificis que ens envolten.

VENTRÍLOC: La jornada és prou plena.

ROSA: Anem a berenar?

VENTRÍLOC: L'aire és agradable.

ROSA: Sí. No anem de pressa.

VENTRÍLOC (*tot anant-se'n agafats de bracet*): Quanta força en la nostra petitesa! (*Desapareixen entre els arbres.*)[67]

QUADRE SEGON

Menjador en un pis petit.[68] *La ciutat al fons.* ROSA *i el* VENTRÍLOC *asseguts a taula. Acaben de menjar. Parlen a poc a poc.*

VENTRÍLOC: L'aire condensat es converteix en núvols. Eh?

ROSA: Res no et distingeix de l'arbúcia dels grans boscos, oi?

VENTRÍLOC: Ets una dona amb aire d'arbust.

ROSA: Semblem músics que fugin.

VENTRÍLOC: No oblidaré mai la muntanya.

ROSA: El clima no pot ser més sanitós del que és. Tot canviat. Aigües regalades i bones. Quina munió de pobles escampats per la muntanya! El riu, que blau que era!

67 Ms A, en una altra línia: *Teló.*

68 Ms A i Ms B (p. 56): un pis.

VENTRÍLOC: T'ho mereixes tot.

ROSA: El camí era dret, però ens hi atrevíem.

VENTRÍLOC: Sempre mires l'aigua en travessar el pont. Fins al capdavall.

ROSA: El vent arrenca les fulles, que cauen giravoltant.

VENTRÍLOC: Anirem al molí?

ROSA: Que bonica que és l'arribada en aquell indret de la muntanya!

VENTRÍLOC: Acaba la muntanya en un dit…

ROSA: Que assenyala el cel. Així. (*Fa el gest.*)

VENTRÍLOC: No dividirem mai els nostres interessos.

ROSA: Un insecte: agenollada a l'herba vaig apartar-lo d'una aranya que, penjada d'un fil, li anava a caure damunt.

VENTRÍLOC: Que cruel li devies semblar, llavors, a l'aranya!

ROSA: El bosc! Oh, Roger!

VENTRÍLOC: Aquella era la meva ruta preferida.

ROSA: El bosc a l'entorn de les velles alzines. Camins del camp.

VENTRÍLOC: Tot ha volat i s'ha fos. (*Pausa.*) No. Es mou i persisteix.

ROSA: Són arbres?

VENTRÍLOC: Aquí passejo aclaparat i penso en aquest rengle de cases que així m'envolten. Més que no vull, de bon tros. Aquesta grandesa falsa és un escarni.

ROSA: Roger, vull que, amb les meves energies, el bosc rebroti com per encís. Ah, aquells mesos d'estiu! Com bufava el vent perdut!

VENTRÍLOC: Tens els ulls brillants. Prou meditacions. Aviat haurem de sortir a la tasca. ¿Tens preparats els baguls?

ROSA: Sí, et dic. Aquells de forma diferent, oi?

VENTRÍLOC: Sí.

ROSA: La porta està barrada, les finestres també.

VENTRÍLOC: Rosa, dins el teu front voldria veure les coses.

ROSA: El fum del cau m'ennuega.

VENTRÍLOC: Tu i jo estem conformes en l'essencial. Res més de nou sota el sol. Sàpigue-ho bé.

ROSA: Quin pa de llum el sol damunt les serres!

VENTRÍLOC: Encara t'estimo més que abans. Contra aquests mals.

ROSA: Sí, Roger.

VENTRÍLOC (*en to esperançador*): Convé de millorar l'expressió de la cara, vejam si fem riure. Quin paper que faig, jo!

ROSA (*pausa*): ¿Em serà negat, a mi, el dret de tenir voluntat?

VENTRÍLOC (*amb gran afecte*): Rosa, però si m'he convertit en el teu deixeble.[69]

ROSA: Tot això, ho has de dir per força. Ho sé bé.

VENTRÍLOC: Res de sinistre. Sempre la mateixa pau. Dic veritat.

ROSA: Has perdut el paraigua en la neu que ens ve damunt. T'ha colgat les ulleres.

VENTRÍLOC: Jo no em justifico en les coses. Tant com vulguis.

ROSA: Doncs, dubtes de tu mateix? Què vols?

VENTRÍLOC: Ser vencedor en totes les ansietats.

ROSA: I el valor de les coses?

VENTRÍLOC: Els objectius tenen un lloc secundari. El cas és fer, és fer![70]

69 Ms A: alumne.

70 Ms A, en una altra línia: *Teló.*

QUADRE TERCER

Foscor completa.

VEU DEL VENTRÍLOC: Com es prolonga el dia!

VEU DE ROSA (*parlen amb gran serenitat*): Oi que els llums antigament eren plans?

VENTRÍLOC:[71] Teies amb suports rudimentaris eren. Sí. Gruta. Dia. Molt antigament, al fons de les cavernes, centellejaven les resplendors vermelles[72] de les branques. Gradació justíssima.

ROSA: Què ho fa que rebem una llum que res no enfosqueix? Transparent, neta com l'aigua o el cristall.

VENTRÍLOC: Mira: l'efecte de la llum fa visibles els objectes.

ROSA: Els llums fan molta claror. Esdevé sempre més viva.

VENTRÍLOC: Hem fet tantes obertures per donar la llum!

ROSA: Sí, per on entra la llum: bellesa matinal: és immensa. Mira, Roger, quin efecte que fa la llum il·luminant-nos. Llum forta, viva, enlluernadora. (*Pausa.*) Si estàvem voltats[73] de tenebres, t'imagines quin horror!

VENTRÍLOC: No, Rosa. D'ençà dels temps més remots sempre ha preocupat que a les tenebres succeeixi, si més no, la llum artificial.[74] Mira enrera per judicar-ho.

ROSA: La prolongació del dia: la supressió de la nit. Sí!

---

71 Ja que l'acotació que descriu aquest quadre és «*Foscor completa*», es tracta, se suposa, de la «Veu del Ventríloc» i la «Veu de Rosa» que escoltem durant tot el quadre. Tanmateix, a partir d'aquest moment, totes les versions de l'obra indiquen que són el «Ventríloc» i «Rosa» que parlen.

72 Ms A i Ms B (p. 62): roges

73 Ms A: rodejats

74 Ms A: Des dels temps més remots s'ha buscat el secret, a fi que a les tenebres succeeixi, almenys, la llum artificial.

VENTRÍLOC: Rosa, quina quantitat de llum emesa, des dels temps més remots!

ROSA: S'entrecreuen els raigs lluminosos.

VENTRÍLOC: Cascades d'aigua clarejades pels llamps. L'efecte resulta extraordinari. La vida és comunicativa.

ROSA: Sí, no hi ha cap petit espai per on no passi la llum.

VENTRÍLOC: Mira'm fixament. Em veus?

ROSA: Sí, Roger. Clarejat per llum ben blanca.

VENTRÍLOC: Recolzats l'un en l'altre. Tot brilla. La llum del sol, la llum de la lluna, la llum dels estels.

ROSA: La llum! Ah, la llum! Foguera a cor batent.[75] Tot gira al voltant del foc i de la llum. M'encenc de forta llum. Amb quins tons ens encén el raig de llum enlluernador que baixa damunt nostre!

VENTRÍLOC: Ah, l'alegria de la llum!

ROSA: I, a la primavera, els dies s'allarguen.

VENTRÍLOC: Ara, a les quatre hi ha claror de dia.

ROSA: Quan ens hem llevat, el dia ja era clar. Un dia clar. Un dia serè.

VENTRÍLOC: Un gran dia.

ROSA: El meu avi deia que no hem de beure mentre tenim un llum encès a la mà.

VENTRÍLOC: Ves per on.[76] Per què?

ROSA: Perquè ens bevem l'enteniment. El mateix deia el meu propi pare.

VENTRÍLOC: La gent sempre s'ha preocupat molt de la llum.

ROSA: La llum! Ah, la llum!

VENTRÍLOC: Abans, per a obtenir claror, de primer calia fer foc. Aquella claror, avui, no ens serviria de res. Era poc més que estar a les fosques.

75 Ms A i Ms B (p. 64), en lloc de «a cor batent»: del meu cor.

76 Aquesta frase o la seva equivalent francesa no apareix a les versions inèdites de l'obra.

ROSA: El foc; no hi havia cap altra llum per a encendre amb la seva flama.

VENTRÍLOC: De nit, no podien llegir.

ROSA: Si, en apagar el llum, havies de bufar més de tres vegades, diu que portava desgràcia.

VENTRÍLOC: Ah, quantes preocupacions relacionades amb la llum!

ROSA: Ara sí que veiem les coses tal com són!

VENTRÍLOC: Per això coneixem el món,[77] perquè hem conegut la llum.

ROSA: Veiem la llum i habitem damunt la terra. (*Pausa.*) Qui deu haver encès aquesta flama brillant?

VENTRÍLOC: La terra irradia de tant fulgor i, il·luminada amb la resplendor de la llum, han estat dissipades les tenebres.

ROSA: Dissipa les tenebres. La llum. Vine, mira.

VENTRÍLOC: Tota la terra s'il·lumina. La llum ens inflama i il·lumina amb el foc de la seva claror en tant que el dia dura. És natural.

ROSA: La llum és bona i ben separada de la fosca.

VENTRÍLOC: Ho sé i et dic que és veritat.

ROSA: La sang s'encén. Així és. Preciosa llum. No és falsa aquesta resplendor.

VENTRÍLOC: Brilla amb gran esclat. M'encenc de llum forta. On vivim? Llum emet el cos que resplendeix.

ROSA: La sort d'un depèn de com tracta els altres.

VENTRÍLOC: Emetre raigs de llum, brillar amb gran esclat. Un raig de llum m'inflama de ple en ple. Solemnitat de les solemnitats!

ROSA: Ah, la llum! Llum és seguretat o alguna cosa així.

VENTRÍLOC: Trair-la és trair-se. M'encenc de forta llum. Clara fulgura. Ara brilla. El viure és ple perquè en aquest moment és plena la seva acceptació. Així tot el camí es fa possible.

77 Ms A: el món es coneix,

ROSA: Brillar, brillar amb gran esclat.

VENTRÍLOC: Llum de torxa i llum de sol.

ROSA: La claredat és la mateixa. A la seva llum caminem. La llum més bonica que hagi brillat mai.

VENTRÍLOC: Sembla un cristall net.

ROSA: No hi ha nit, aquí.

VENTRÍLOC: Sol i lluna per a il·luminar-nos. Així torna.

ROSA: La llum ens il·lumina. La llum brillant.

VENTRÍLOC: La llum ens il·lumina. La llum.

ROSA: La llum ens il·lumina. La.

VENTRÍLOC: La llum ens il·lumina.

ROSA: La llum ens.

VENTRÍLOC: La llum.

ROSA: La. (*Pausa.*)

VENTRÍLOC: No em sent? La veus bé?

ROSA (*amb veu gradualment més feble*): Ja veig. Ja veig el que és.

VENTRÍLOC: Rosa.

ROSA: Ja no vull que em despertis…[78] amor… Vine… tu.

VENTRÍLOC: Una veritable meravella.

ROSA: Se'm tanquen els ulls a poc a poc.

VENTRÍLOC: Tens fred, Rosa? (*Pausa.*) Que fort que dorm!… No em sent. Ah! Els ulls també se m'apaguen. (*Pausa.*) Quin camí més ample! Llums a la vegada. Ves per on! Que és estrany que el rellotge se'm pari. A reposar, ara. Ella també. (*Molt a poc a poc es van encenent els llums. Cortina negra.* ROSA *i el* VENTRÍLOC, *ja en plena senectut, romanen asseguts i abraçats, morts; ella, el cos enrera; el cap reclinat als seus braços, ell. Grans lluminàries mentre cau el…*)

TELÓ

Març de 1953

78 Ms A: No vull que se'm desperti ja…

Diputació Barcelona | Institut del Teatre

El teatre no és la primera activitat literària a la qual es dedica Joan Brossa (1919-1998). La seva contribució a aquest camp sorgeix, segons indica ell mateix, «com una necessitat interior de trobar una quarta dimensió al poema». I la quarta dimensió és «el moviment». Dit altrament, en paraules de Brossa: «El poema és la poesia passiva; el teatre, la poesia activa».

El ventríloc (1953) és, com indica el seu subtítol, una «tragèdia en tres actes i tres quadres», però la seva essència teatral i filosòfica va més enllà d'aquesta autodescripció.

Mitjançant diàlegs poètics i no sempre coherents, descobrim que els diners no fan la felicitat i que la imaginació té un paper considerable a la vida. La Rosa fuig del casament proposat per David a fi de viure amb el Roger, el Ventríloc. Tanmateix, aquests fets es revelen a poc a poc. Mentrestant, és més important apreciar la bellesa de les paraules i les situacions: els coloms de la Mare que evoquen els éssers humans, el Ninot del Ventríloc que enfronta el seu propietari i la llum expressada verbalment dins una foscor escènica. Com diu el Ventríloc vers el final de l'obra: «El viure és ple perquè en aquest moment és plena la seva acceptació».

ISBN 13 978-84-9803-946-7